

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ARMAĞAN DİZİSİ

24

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Türklük Biliminde Gür Bir Ses
PROF. DR. İSA ÖZKAN'A
ARMAĞAN

İbrahim Dilek - İhsan Kalenderoğlu

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

**TÜRKLÜK BİLİMİNDE GÜR BİR SES
PROF. DR. İSA ÖZKAN'A ARMAĞAN**

Editörler

İBRAHİM DİLEK - İHSAN KALENDEROĞLU

Ankara / 2019

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2019.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikri sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dilek, İbrahim – İhsan Kalenderoğlu (Ed.)

Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan'a Armağan / İbrahim Dilek – İhsan Kalenderoğlu

600 s. 24 cm.

ISBN 978-975-456-151-7

1. İsa Özkan - Biyografi 2. Türk Edebiyatı 3. Edebiyat Araştırmaları

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ARMAĞAN DİZİSİ 24

Genel Yayın Editörü

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

TKAE Editörü

Doç. Dr. Bülent GÜL

Editörler

Prof. Dr. İbrahim DİLEK - Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

Eser Hakem Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DİLEK ▪ Prof. Dr. Eyüp AKMAN ▪ Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU ▪ Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ ▪ Prof. Dr. Nezir TEMUR ▪ Doç. Dr. Sefa YÜCE ▪ Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM ▪ Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL ▪ Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI ▪ Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK ▪ Doç. Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI ▪ Doç. Dr. Oğuzhan AYDIN ▪ Dr. Öğrt. Üyesi Ülkü KARA ▪ Dr. Öğrt. Üyesi Serdar ŞİMŞEK ▪ Dr. Muhammet AVŞAR

Kapak ve Sayfa Tasarımı

SEMETEYHAN [B. GÜL]

İletişim Adresi

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

Bahçelievler, 7. Cad. 17. Sok. Nu. 38, 06490 Ankara / TÜRKİYE

Tel: (00 90 312) 2133100 **Belgegeçer:** (00 90 312) 2134135

Genel ağ: <http://www.turkkulturu.org.tr>

e-posta: tkaedernegi@hotmail.com

Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan'a Armağan, Etkileşim Basım Yayın Tanıtım Ltd. Şti. tarafından 500 adet basılmıştır. (Kazımkarabekir Cad. 85/70 Altındağ/ANKARA Tel: 03123843136)

Ankara /2019

Sunuş

Enstitümüz armağan dizisi üyelerimizden İsa Özkan için hazırlanmış eser ile sürmektedir. Bilim hayatına katkıları yanı sıra Enstitü çalışmalarına da emeği çok olan İsa Özkan için yetiştirdiği öğrenciler, kendi maddi ve manevi çabaları ile ona bir şükran nişanesi olarak bu armağan kitabını hazırlamıştır. Enstitü onların bu çabasını, hazırladıkları kitabı basarak katkıda bulunmuştur. Bu nedenle İbrahim Dilek'i ve İhsan Kalenderoğlu'nu kadirbilirlik gösterisi davranışlarından dolayı kutluyor ve teşekkür ediyorum.

İsa Özkan'ın emeklilik çağına epey zaman vardır. Türk bilim hayatına katkılarını sürdürecektir. Enstitümüz yönetim kurulu üyesi İsa Özkan'a gerek üniversitede öğrencilerine yeni bilgiler kazandırmasının, gerekse Enstitü çalışmalarında gayretlerinin esenlik içinde sürmesini dilerim.

Daha dün öğrencim olan İsa Özkan'a bugün armağan kitap hazırlanmış olması şahsen epey yaşlanmış olduğumu da bana hatırlatmış oldu. Hızla geçip giden zaman demek böyle kendini hatırlatıyor. İsa Özkan'a esenlik dolu, başarı dolu uzun ömür dilerim.

Armağan kitaba yazıları ile katkıda bulunanlara, hazırlayan ve okuyucu karşısına çıkaranlara, basımın gerçekleşmesine emeği geçen Bülent Gül'e teşekkür ederim.

Dursun YILDIRIM
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Başkanı

Armağan ve Prof. Dr. İsa Özkan Üzerine

Yetiştirdikleri öğrenciler ve yaptıkları çalışmalarla Türk bilim dünyasına katkı sağlayan bilim insanları için armağan kitaplar hazırlama artık bir gelenek olmaya başladı. Özellikle Türkoloji sahasında hazırlanan armağan kitapların sayılarının fazlalığı sevindirici. Bizler de bu geleneğe hocamız Prof. Dr. İsa Özkan bey için hazırladığımız bu armağan kitapla katkıda bulunmayı düşündük. Amacımız hocamız Prof. Dr. İsa Özkan'ı bugünün ve geleceğin Türkoloji dünyasına daha iyi tanıtmak. Her armağan kitap gibi hocamız için hazırladığımız bu kitapta da onun biyografisini, bilimsel çalışmalarını, yakın çevresinin kendisi hakkındaki düşüncelerini, meslektaşları ve öğrencilerinin bu kitap için yazdıkları yazıları ve yapılan söyleşide kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda hocamızın iç dünyasını bulacaksınız. Şimdiden bu amaca maddî manevî yardımlarıyla katkı sağlayan hocamızın ailesine, meslektaşlarına, öğrenci ve dostlarına teşekkür ederiz. Birçok insanın katılımıyla ortaya çıkan bu armağan kitap hazırlanırken elimizden geldiğince hocamız ve çalışma alanıyla ilgili olan herkesi bilgilendirmeye çalıştık. Unuttuğumuz veya çeşitli sebeplerle ulaşamadığımız kişiler varsa hepsinden ayrı ayrı özür dileriz. Kitapta yer alan makaleler yayın kurulunun incelemesinden geçtikten sonra hakemlere gönderildi. Onlardan gelen raporlar doğrultusunda da kitaptaki yerlerini aldılar.

Hocamız Prof. Dr. İsa Özkan, doktora tezini Prof. Dr. Dursun Yıldırım yönetiminde tamamlamıştır. Dolayısıyla hoca, akademik bağ olarak Fuat Köprülü ve Şükrü Elçin hocalarımızın bilim şeceresi içinde yer alır. Kendisinin bilimsel anlayışı ve yaptığı çalışmalar bu şecerenin kabul ve değerleri etrafında şekillenmiştir: Türkoloji yoluyla Türk milletine, Türk devlet(ler)ine hizmet etme ideali bu şecerenin asıl özelliğidir. Ve bu özellik, öğrencisi olmakla gurur duyduğumuz hocamızın her bilimsel çalışmasında, ders ve sohbetlerinde ana omurgayı oluşturmuştur.

Kendisiyle tanıştığım 1994 yılından bugüne kadar hocanın değişmeyen yanları vardı. O, her şeyden önce sağlam bir Türk milliyetçisiydi ve Türk'e ait her unsur hocanın kutsalları arasındaydı. Millete hizmet aşkı ile bilim yapma heyecanı hocada hiç eksilmedi. Damar damar attı. Türk kültür tarihine, coğrafyasına ve üzerinde uzmanlaştığı bilim alanına hakim biriydi. Ama en çok Dede Korkut Kitabı ve Oğuz Kağan destanı üzerinde düşünür, derslerinde de onları merkeze koyardı. Onun için Türk halk edebiyatı alanında çalışacak kişide bulunması gereken ilk vasıf Dede Korkut kitabındaki metinleri aslından okuyabilmektir. Ayrıca hoca, Cyrilic metinleri okumaya da çok önem verirdi. Yaptığı sınavların istisnasız hepsinde orijinal DDK metinlerinin yanında Cyrilic harfli metinlerden de mutlaka bir soru sorar, metinlerin Latinize edilip Türkiye Türkçesine aktarılmasını isterdi. Bu yolla hoca bir taraftan öğrencilerinden tarihî metinlere hakimiyet beklerken, diğer taraftan Türk Dünyası'nın metinlerine de vakıf olmasını isterdi. İyi yetişmiş bir öğrencinin

millet için en önemli değer olduğunu vurgular, bu sebeple derslerine ayrı bir önem verirdi. Onun derslerinde biz öğrencileri mitik dönemden destanlar çağına, oradan tarihe, tarihten de günümüze ve günümüz Türk Dünyasının çok çeşitli meselelerinin içine girmiş bulurduk kendimizi. Hocanın derslerini dinlerken öğrendim ki, ders anlatmak da bir tür *boy boylamak, soy soylamak* imiş. Şüphesiz birinden bahsederken o kişinin bütün hayatı boyunca oluşturduğu imajından daha fazlasını söylemek elbette zordur. Kıvılcım çakmazsa ateş yanmayacaktır. Elinizdeki kitap, çaktığı kıvılcımlarla her bir öğrencisini Türkolojinin karanlık dehlizlerinde birer meşaleye çeviren İsa hocaya duyulan minnet ve şükran duygularının bir ifadesidir.

Kendisini tanıdığım son yirmi beş yıl içinde çok önemli bir mazereti olmadan derslerini ihmal ettiğine hiç şahit olmadım. Ayrıca hayatın her alanında olduğu gibi öğrencilerin sınavlarını değerlendirirken de oldukça hakkaniyetliydi. Burada şahit olduğum bir anekdotu yazmadan geçemeyeceğim. Sanırım 90'lı yılların sonuydu. O dönemin rektörü bir yurt dışı gezisine gitmiş ve gittiği ülkede kendisine tercüman olarak görevlendirilen genci daha sonra Gazi Üniversitesi TÖMER'e Türkçesini geliştirmesi için davet etmişti. O dönemde İsa bey, TÖMER başkanı olarak görev yapıyordu. Öğrenci eğitimini tamamladıktan sonra yapılan sınavlarda aldığı notu Rektör beye söylemiş. Rektör bey de notları beğenmemiş olmalı ki İsa hocayı arayarak öğrencinin notlarının yükseltilmesini talep etti. İsa bey Rektörün günlerce süren baskısına rağmen öğrencinin notunu yükseltmeleri için hiçbir hocaya ricacı olmadığı gibi gelen baskılara da kendisi maruz kaldı. Hâlbuki öğrenciye verilen notlar bildiğim kadarıyla ülkesinde pek de işine yaramayacak ve bir başkasının hakkının yenmesine de sebep olmayacaktı. Ama ne olursa olsun hoca, Rektörle karşı karşıya gelmek pahasına da olsa öğrenciye hak ettiğinden fazla notun verilmemesinde mücadele etti. Hocanın bu tavrının önemini akademik hayatta tecrübe kazanıp da "*Evet, efendimciler!*"ı gördükçe daha iyi anladım. Söz TÖMER'den açılmışken bir hususu daha ifade etmeliyim. Gazi Üniversitesi TÖMER 1993 yılında kurulduğunda Müzik bölümünün giriş katında küçük bir koridordan ibaretti. İsa hoca buraya başkan olduğunda da durum değişmiş değildi. GÜ TÖMER bugün Türkiye'de hatta dünyada Türkçe öğretimi konusunda saygın bir kurum haline gelmişse bunda hocanın emeği göz ardı edilemez. Bir süreliğine GÜ TÖMER'de yöneticilik yapmış biri olarak vurgulamalıyım ki, burada sonradan yapılanların tamamı hocanın attığı temel üzerine inşa edilmiştir. Ve ne mutlu ki, bunları yapanlar da hocanın çalışmak için diğerleri arasından tercih ettikleri olmuştur.

Hoca, aynı zamanda bilim adamı olma heyecanı ve kapasitesi gördüğü gençleri desteklemekten hiç geri durmamış, böyle birini tanıdığı zaman bizlere de öğrenciye yardımcı olmamız ve teşvik etmemiz için tavsiyelerde bulunmuştur. O, Türkoloji denizinin kıyısında bekleyen yaşam ve bilimsel üretim konusunda deneyimsiz öğrenciler için güvenli bir tekneydi. Bu öğrenciler için hoca, uygun rotalarda geleceklerine biçim vermeleri ve

kendilerine değerler yelpazesi oluşturmaları için biçimlendirici bir modeldi. ğrencilerinin ondan aldığı bu özellikleri (kendi bilimsel hayatımdan da deneyimlediğim üzere) asla işlevini yitirmeyecek ve değeri azalmayan hususlardı. Bütün ğrencileri için İsa hoca, kendilerini tanımlarken hatta Türkoloji içindeki yerlerini konumlandırırken kim olduğumuzu ve nereye vardığımızı anlamamızı sağlayan ideal bir referans noktası olmuştur. Kendisi bilgiye nasıl ulaşacağımızı ve onu nasıl değerlendirebileceğimizi öğretmekle yetinmedi. Ulaştığımız ve kendimize ait kıldığımız bilginin başka kurumlara taşınmasında ve bu yolla bizim de sosyalleşmemizde rehber oldu. TDEV kurultaylarına dahil olmam, Türk Ocağı'nın Hars Heyeti'nde yer almam ve TKAE'ne ye olmam hocanın ilgili kurum ve kişilere tavsiyeleri ve beni yönlendirmeleri üzerine olmuştur. Hocanın bu tavrı bütün öğrencileri için geçerli olmuştur. Ben de dahil olmak üzere bir kısım öğrencisinin akademik unvanı zaman içinde hocayla eşitlenmiş olabilir, ama bilinmelidir ki bizim cppelerimiz onunkinin yanında çok hafif kalır.

Bu vesileyle elinizdeki armağana katkı sunan herkes adına hocamıza eşi Fatma hanım, kızları Selcen ve Barçın'la birlikte sağlıklı ve huzur dolu bir hayat diliyor, Türkolojiye daha uzun yıllar hizmet etmesini temenni ediyorum.

Prof. Dr. İbrahim Dilek

İÇİNDEKİLER

Sunuş / iii

Önsöz / v

BİRİNCİ BÖLÜM *İsa Özkan'a Dair*

Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE

Türkolojye Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. İsa ÖZKAN'ın Hayatı ve Eserleri / 3

Z. Görkem DURAN GÜLTEKİN

Prof. Dr. İsa ÖZKAN ile Röportaj / 15

Anı Yazıları / 24

İKİNCİ BÖLÜM *İthaf Yazılar*

Ayfer YILMAZ

"İki Gözüm Despina" Adlı Romanda Bir Çocuğun Gözüyle Mücadele / 41

Bilal GÜZEL

*Mevlit Okumanın ve Mevlit Merasimlerinin Faziletlerini Anlatan Bir Eser:
Dürretü'l-Beyza / 55*

Dilek ERGÖNENÇ – Yasemin CEYHUN

Atabetü'l-Hakâyuk'ta Geçen Antonim Kelimeler / 71

Doğan KAYA

Bir Mecmua On Dört Şair / 87

Dursun YILDIRIM

Türklerde Yaşam Düzenleri, Devlet Yerleşim Düzeni ve Sürekliliği / 101

Ebru BİRKAN AKHAN

Bâdeli Bir Aşık: Ramiz İNCE (Cemhanî) / 109

Erhan AKTAŞ

Hakas Folklorunda Müzik Âletleri ile İlgili Efsaneler / 115

Erhan SOLMAZ

*Mizab ve Eleştiri İlişkisi Bağlamında Özbek Sabası
Afandi Latifelerinin Değerlendirilmesi / 137*

Eyüp AKMAN

Erzurumlu Emrah'ın Yeni Şiirleri / 147

Fatih SAKALLI

*Necati Güngör'ün 'Babam Şimdi Çok Uzaklarda' Adlı
Öykü Kitabında Baba Figürleri / 163*

Fatma AÇIK

İsajon Sulton'un "Onaizorım" Hikâyesinde Yer Alan Halk Kültürü Unsurları / 169

Fatma Ahsen TURAN

*Bir Sözlü Tarih Çalışması: Halk Şairlerinin Dilinden
Ardahan ve Çevresinde Ermeni Mezhalimi / 183*

Fatma ÖZKAN

"Barçın" Adı Hakkında / 197

Fatma ÖZKAN

"Selcen" Adı Hakkında / 205

Fikret TÜRKMEN

Mizab-Fıkra ve Katmerli Fıkralar / 213

Hakan AKCA

Türkiye Türkçe Ağzlarında Kullanılan "Dışlık" Kelimesinin Kökeni Üzerine / 221

İ. Hakkı AKSOYAK

Kefeli Şairlerinin Hemşehri Sevgisini Gösteren Nazîreleşmeleri / 229

İbrahim DİLEK

Türk Mitolojisinde Göç / 235

İbrahim Ethem ARIOĞLU

Günümüz Meddablık Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme / 249

İhsan KALENDEROĞLU

Türkmen Edebiyatında ve Anlatılarında Karacaoğlan/Garacaoğlan / 271

İsmail GÖRKEM

Türkiye'de Kültür Kirlenmesi / 279

Kübra YILDIZ ALTIN

*Güney Sibiryâ Türklerinin Destanlarında
Kabramann Doğuş Miti Üzerine Bir İnceleme / 287*

Mayramgül DIYKANBAY

Kırgız Türkçesinde 'Kurt' Sözü ile İlgili Söz Varlığı ve Kırgız Kültüründeki Yeri / 301

M. Mete TAŞLIOVA

Nesir Türlerinin Geçiş Metinleri Olarak Kısa Hikâyeler / 313

Mehmet AÇA

*Youtube Adlı Video Paylaşım Sitesindeki Türkü ve Ağıtların Aile Geçmişinden
Kişilerle İlişkilendirilerek Anlamlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme / 325*

Mehmet ÇERİBAŞ

*Türk Lehçelerinde "Aylanayın (Kurban Olayım)" Sözü ve Sözüün "Dil-Kültür İlişkisi"
Bağlamında Değerlendirilmesi / 333*

Mehmet ÇEVİK

Bir Atasözünün Tarih İçindeki Değişimleri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler/ 341

Mehmet KARA - Yaprak Pelin ULUIŞIK

Hakas Türkçesinde Sıfatları Pekıştirme, Derecelendirme / 351

Muammer NURLU – Betül ŞIHLAOĞLU YILDIRIM

Yurt Dışındaki Türk Çocuklarına Nasrettin Hoca Fıkraları ile Kültür Öğretimi / 363

Muhammed AVŞAR

*Tokat'ta Aşk Tarzı Destan Geleneğine Dair Tespitler ve
Eşref Tonbuloğlu'nun Destanları Üzerine Bir İnceleme / 369*

Mustafa KURT

*Turgut Uyar'ın Modernite Karşısı Söylemi:
Dünyanın En Güzel Arabistanı Neresi? / 387*

Naciye ATA YILDIZ

Kazak Destanlarında Rüya Motifi / 393

Nazlı Rânâ GÜREL

Bulgaristan'da Türk Edebiyatı / 399

Nezir TEMUR

*Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Folklor-Edebiyat Etkileşimi:
Cabit Beğenç'in "Sedef Kız" Hikâyesi / 409*

Oğuzhan AYDIN

Köklerden Feyz Alan Koca Yürekli Hoca Şair / 415

Onur Alp KAYABAŞI

*Türk Kültür Coğrafyası Ekseninde Taşeli Yöresi'nde
Ölünün Defnedilmesinden Sonra Yapılan Ritüeller ve Uygulamalar / 425*

Özkul ÇOBANOĞLU

*Türk Milliyetçiliği Dünya Görüşüne Tesirleri Bakımından
Kültür Değişmeleri ve Mümtaz Turhan / 439*

Rabia Gökçen KAYABAŞI

İşlevsel Teori Bağlamında Dede Korkut Hikâyelerinin Çözümlemesi / 445

Saim SAKAOĞLU

Kardeş Adlarında Görülen Bazı Özellikler / 459

Sefa YÜCE

Köy Romanı ve "Üç Kemaller" / 469

Serdar ŞİMŞEK

Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Yasaklanan Bir Akın: Moldo Kılıç / 479

Seyfullah YILDIRIM

*Çora/Şora Destanının Kazak ve Dobruca Türklerine Ait
Masal Varyantlarının Karşılaştırması / 489*

Tuba KAPLAN

*Dede Korkut Kitabında Yer Alan Atasözlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde
Kültür Aktarımına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme / 497*

Tuğba TEKE

*XX. Yüzyıl Aşıklarından Kastamonulu Yorgansız Hakkı Çavuş'un
Şairliği ve Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme / 509*

Ülkü KARA

Türk Destanlarında Kahraman ve İktidar Olgusu / 523

Yaşar KALAFAT

Yörüklerin Yaşam ve Kültüründe Karşılaştırmalı Halk İnançları / 529

Yılmaz YEŞİL

Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme Hulûl İlişkisi / 547

Zekeriya KARADAVUT

Özbek Bilmeceleri Üzerine / 555

Zeki GÜREL

Ömer Seyfeddin'in Tarîhî Hikâyelerindeki Destan ve Masal Unsurları / 571

Albüm / 581

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KIRGIZİSTAN'DA YASAKLANAN BİR AKIN: MOLDO KILIÇ

Serdar ŞİMŞEK*

Özet: 20. yüzyılın başında sosyalist ideolojinin esaslarına bağlı olarak kurulan SSCB'de edebiyat, bilim ve sanat alanında üretilen eserlerin sosyalist ideolojiyle uyumlu olabilmesi amacıyla sıkı bir sansür politikası izlenmiştir. Sovyet rejiminin resmi görüşlerine aykırı, Sovyet sistemiyle çatışan konu ve kişilerin incelenmesine izin verilmemiş; yayımlanan eserler de ciddi bir sansür işleminden sonra yayımlanabilmiştir.

Sovyet döneminde Kırgızistan'da da merkezi yönetim tayin ettiği politikalar uygulanmış ve rejimin ideolojik görüşlerine aykırı eserlerin yayımlanması izin verilmemiştir. Özellikle Kırgız sözlü edebiyatına ait eserler üzerinde ciddi ideolojik saldırılar yapılmış, kimi eserlerin okunması ve yayımlanması yasaklanmıştır. Yasaklama politikasına konu olanlardan biri de Kırgız şairi Moldo Kılıçtır. Kırgız akınlık geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Moldo Kılıç'ın eserlerine karşı "ikinci repressiya" dönemi olarak adlandırılan 1950'li yıllarda karalama kampanyaları başlatılmış ve bu eserlerin gerici, milliyetçi fikirleri içerdiği gerekçesiyle okunması ve yayımlanması yasaklanmıştır. Bu makalede Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da Moldo Kılıç'a uygulanan sansür ve yasaklama politikası incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Kırgızistan, Sansür, Moldo Kılıç.

DURING THE SOVIET UNION IN KYRGYZSTAN A BANNED FLOCK: MOLDO KILIÇ

Abstract: Established at the beginning of the 20th century in accordance with the principles of socialist ideology, the USSR pursued a strict censorship policy in order to ensure that the works produced in the fields of literature, science and art were compatible with socialist ideology. It was not allowed to examine the subjects and persons who contradicted the official views of the Soviet regime and conflicted with the Soviet system; published works were published after a serious censorship.

During the Soviet period, also in Kyrgyzstan were implemented policies that it designated as central government and the publication of works contrary to the ideological views of the regime was not allowed. In particular, serious ideological attacks were carried out on the works of the Kyrgyz oral literature, and the reading and publication of certain works was forbidden. Kyrgyz poet Moldo Kılıç is one of the subjects of the prohibition policy.

Against the works of Moldo Kılıç, who is an important representative of the Kyrgyz ruling tradition, smear campaigns were initiated in the 1950s, called as "second repressia" and it is forbidden reading and publishing these works on the grounds that they contained reactionary, nationalist ideas. In this article, the censorship and prohibition policy of Moldo Kılıç in Kyrgyzstan during the Soviet Union will be examined.

Key Words: USSR, Kyrgyzstan, Censorship, Moldo Kılıç.

1.Giriş:

Sovyetler Birliği döneminde oluşturulmak istenen yeni bir kimlik inşasında faydalanılan kaynaklardan biri de folklorudur. Folklor ürünlerinin ait oldukları toplulukların kültürel kimliğini tanımlamada önemli kaynakların başında gelmesi, Sovyet yönetimin politik yaklaşımına da temel sebep teşkil etmiştir. Diğer yandan folklor ürünlerinin sosyalist bir kimlik yaratılma ve kitleler arasında bu kimliğin meşrulaştırılma sürecinde, son derece işlevsel bir vasıta olması, Sovyet kültür politikalarında folklor disiplinine ağırlık verilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Sovyet yönetimi, öncelikle kendi politik amaçları için kullanışlı gözükten folklor ürünlerini yaygınlaştırmaya çalışmış ya da

*Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-posta: serdar.simsek@bilecik.edu.tr

da kendi ideolojik kabullerine ait folklor eserleri icat etmiştir (Temur, 2010). Diğer yandan izlenen folklor politikalarında da sansür ve yasaklama mekanizmasını işletilerek, rejimin değerlerine aykırı olarak kabul edilen folklorik unsurların yayımı engellenmiştir.

SSCB tarafından sürdürülen kültür politikaları, birliğin bir üyesi olan Kırgızistan'da da benimsenmiş, yürütülen folklor çalışmalarında ideolojik amaçlar gözetilerek, tehlikeli bulunan kişi ve eserler için sansür işleminden yararlanılmıştır. Sovyet döneminde Kırgızistan'da ideolojik baskı unsuru olarak yürütülen sansür işlemi, Kırgız akınlık geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Moldo Kılıç ve onun da bağlı olduğu zamana akımının diğer şairler için de uygulanmıştır. Buna göre Rus Çarlığı döneminde yaşayan ve eserlerini bu dönemde oluşturan zamane akımı şairleri, Sovyet döneminde tehlikeli sayılmışlar, bu şairlerin okunması ve eserlerinin incelenmesine Sovyet yönetimi tarafından uzun yıllar izin verilmemiştir. Moldo Kılıç'ın eserlerinde görülen Rus aleyhtarlığı, özellikle İslami kültüre ait unsurlar, Sovyet yönetimi tarafından yasaklanmasına yeterli sebep teşkil etmiştir. Diğer yandan Moldo Kılıç'ın eserleri 1945-1962 yılları arasında Kırgız aydınların kendi aralarındaki iç çekişmelerine malzeme edilerek, söz konusu eserlerle meşgul olan bilim adamları kovuşturulmaya uğramış, hatta hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır. Bundan dolayı Moldo Kılıç ve eserindeki yasak, 1985 yılına kadar devam etmiştir (Cigitov, 2004: 84).

Sovyet dönemindeki ideolojik perspektif, Kırgız folklor araştırmalarını da etkilemiştir. Buna göre Sovyet folklor araştırmalarında Kırgız akınları iki ana grup altında incelenmiştir. Togolok Moldo ve Toktogul gibi şairlerin bulunduğu grup “demokrat şairler” olarak adlandırılır ve topluma faydalı olarak görülürken, Moldo Kılıç, Arstanbek, Moldo Niyaz gibi şairlerin bulunduğu grup ise “karşı devrimci, gerici” grup olarak tavsif edilmiştir. Başka dinleri benimseyenleri kâfir diye adlandırdıkları ve Rus Çarlığı'nın sömürge siyasetini beğenmemeleri sebebiyle Moldo Kılıç, Arstanbek ve Kalgul gibi akınlar yıllarca “gerici akınlar” olarak tanımlanmıştır. Kalgul, Arstanbek ve Moldo Kılıç gibi akınların “gerici” grubuna mensup olduklarını ve feodal beylerin iktidarını güçlendirmek için gayret eden, feodal yapının bozulmasını “ahir zaman” olarak gördükleri belirtilir. Ayrıca bu akınların şiiirlerinde karamsarlık hâkim olduğu, şeriâtın emirlerine uyulmasına dair çağrı yaptıkları ifade edilir. Demokrat akınların ise feodal devrin bozukluklarını aşikâr eden, emekçi halkın isteklerini savunan akınlar olarak görülmüşlerdir. (KSE, 1983: 364).

Buna karşılık “demokrat” akın kabul edilen Togolok Moldo'nun eserleri sürekli yayımlanmış, Sovyet yönetimi tarafından makbul akın olarak görülmüştür (Kariyeva, 2011: 73). Fakat Togolok Moldo'nun da zamane akımına bağlı söylediği “Zamane” şiiirleri de bulunmaktadır. Sovyet döneminde söz konusu şiiirler yok sayılmış, zamane şairlerinin eleştirilmesinden ve demokrat kimliğine zarar vereceği endişesiyle bu şiiirler yayımlanmamıştır (Kariyeva, 2011: 79; (Kebekova, 2002: 215-216).

Bu makalede Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da Moldo Kılıç'a uygulanan sansür ve yasaklama politikası incelenecektir. 1950'li yıllarda başlayan ve “ikinci repressiya” dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, Kırgız akın Moldo Kılıç'ın eserlerine karşı yürütülen ideolojik saldırılar sonucunda şairin eserlerinin yayımlanması ve okunması yasaklanmış, adının anılması dahi gerici, milliyetçi suçlamalar için yeterli delil kabul edilmiştir.

2. Zamane Akımı ve Cazgıç Akın Moldo Kılıç:

Kırgız Türkleri arasında “zamane poeziyası”, “zaman adabiyatı” olarak isimlendirilen zamane akımı, özellikle Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılda Kırgız Türklerini hâkimiyeti altına almasından sonra gelişme kaydetmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız edebiyatında örneklerine rastlanan zamane akımının, henüz Rus işgalinin

başlamadan, Kırgız akınları arasında yayılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Kazak Türklerinin Rus işgali neticesinde maruz kaldıkları sıkıntıların Kırgız Türkleri arasında da yaşanacağını tahmin eden Kırgız akınları, zamane akımı içinde şiirler söylemişlerdir (Dıykanbayeva, 2016).

Zamane akımı etrafında işlenen konular arasında genellikle zamanın getirdiği sıkıntılar, devrin yöneticilerinin adaletsizliği, özellikle Çarlık Rusyası'nın sömürgecilik ve asimilasyon politikasına duyulan endişeler yer almaktadır. Bu şiirlerde zaman kavramından çokça bahsedilmesinden dolayı “zamancılar” olarak anılan Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç gibi akınlar, Rus sömürge siyasetinin millî kimliği tahrip eden uygulamalarını eleştirmişlerdir. Bu bakımdan zamane akımına bağlı şairler, bir yandan devrin siyasi ve sosyal hadiselerinin yarattığı bunalımı şiirlerinde terennüm ederlerken, diğer yandan mensup oldukları Kırgız halkını Rus tehlikesine karşı haberdar etmişlerdir (Babataev, 2016: 693-694).

Kırgız edebiyatında zamane akımına bağlı olarak şiir söyleyen akınlardan biri de Moldo Kılıç'tır. 19. yüzyılın ikinci yarısında 1866 yılında Batı Koçkor'da doğan Moldo Kılıç, Sarıbağış boyunun ünlü beylerinden Tökeldi'nin oğlu Şamıkan'ın oğludur.¹ Çocukluk günleri, kendisinin de mensup olduğu boylar arasındaki çatışmalar içinde geçer (Samançin, 1948: 29-30; Sooronov, 2016: 4). İki, üç yıl gibi kısa bir süre medresede eğitim alan Kılıç, bu dönemde birtakım dinî ve edebî kitaplarla tanışır ve yazı yazmayı öğrenir. Fakat Kılıç'ın eğitimi, medresede gördüğü eğitimle sınırlı kalır. Çeşitli dinî kitapları okuyarak kendi kendini yetiştiren Kılıç'ın ne zaman şiir söylemeye başladığı hakkında ise yeterli bilgi yoktur. Onun 18-20 yaşlarından itibaren şiir yazmaya başladığı rivayet edilir. Moldo Kılıç'ın hayatını şekillendiren en önemli hadiselerden biri, 1880 yılında Çüy bölgesine göç etmesidir. Burada Mambetalı ve Ak Moldo gibi isimlerden istifade eder. Aynı zamanda bu dönemde Şehname, Tufiname gibi klasik eserlerden başka Hoca Ahmed Yesevî, Süleyman Bakırganî (Hakîm Ata) ve Ali Şiir Nevaî gibi mutasavvıf ve şairlerin eserlerini okur. Moldo Kılıç 1890 yılında tekrar Koçkor'a döner ve ömrünün sonuna kadar Koçkor'da yaşar. Burada şiirlerini kaleme alır, 1905 yılından itibaren Tatar gazetelerini özellikle İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi ile Kazan'da basılan “Yılduz” gazetesini takip eden Moldo Kılıç, devrin güncel siyasi ve kültürel hareketlerinden haberdar olur (Samançin, 1948: 34-36; Alahan, 2004: 66-67). Moldo Kılıç 1918 yılında vefat eder (Sooronov, 2006: 4).

Moldo Kılıç'ın eserleri, Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği döneminde yayımlanmıştır. Kırgız yazılı edebiyatının ilk eseri kabul edilen “Kıssa-i Zelzele” adlı eseri, 1911 yılında İşenaali Arabayev tarafından hazırlanarak Kazan'da basılır. “Tamsilder” adlı eseri ise Sovyet dönemin ilk yıllarında 1925 yılında Moskova'da basılır. Bu iki eser de Arap alfabesiyle yayımlanmıştır (Alahan, 2004: 67-68). 1946 yılında Tazabek Samançin tarafından hazırlanan ve Kılıç'ın seçilmiş şiirlerinden oluşan “İrdelgen Kazaldar” adlı eser yayımlanır. Diğer yandan Moldo Kılıç'ın şiirleri, Uzakbay Abdukayimov tarafından üçüncü sınıflar için hazırlanan okul kitabında da yer almıştır (Alahan, 2004: 69).

1940'lı yıllar, Moldo Kılıç hakkında ilk bilimsel çalışmaların yapıldığı yıllardır. Özellikle Capar Şükürov'un “Moldo Kılıçın Tili” adlı çalışması ile Tazabek Samançin'in “Moldo Kılıç-Birinçi Cazgıç Akın” adlı çalışması, Kılıç ile ilgili önemli araştırmalardır. Diğer yandan bu çalışmalar filoloji alanında Kırgızlar tarafından yapılan ilk doktora çalışmaları niteliğini de taşımaktadır (Asanaliev, 1991: 7; Kariyeva, 2011:

¹ Moldo Kılıç'ın babasının adı Kırgız kaynaklarında “Şamırkan” şeklinde geçmektedir. Omor Sooronov ise, Şamırkan adının yanlış olduğunu ve “Şamıkan” olarak düzeltilmesi gerektiğini öne sürer (Sooronov, 2016: 4-7).

68). Ayrıca Kırgız folkloru ve edebiyatına dair incelemelerin yer aldığı 1943 yılında yayımlanan “Kırgız Adabiyatının Oçerkeri” adlı eserde Tazabek Samançin’in yazdığı ”Koloniya Doorundagı Adabiyat” adlı makalede zamane akımı ve Moldo Kılıç hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Görüldüğü üzere 1940’lı yıllara kadar Moldo Kılıç’ın şiirleri hakkında herhangi bir sınırlandırma veya yasak mevcut değildir. Kılıç’ın eserleri muhtelif yıllarda yayınlanmakta, ders kitaplarında okuma metinleri olarak faydalanılmaktadır. Fakat 1947 yılından itibaren Moldo Kılıç’a yönelik karalama kampanyası başlatılır ve şairin eserleri üzerinde ideolojik tartışmalar meydana gelir.

3. İkinci Repressiya Dönemi ve Moldo Kılıç’la İlgili Tartışmalar

1930’lu yıllarda Sovyet lideri Stalin tarafından sürdürülen repressiya ve baskı politikası sonucunda birçok yazar, bilim adamı Pantürkist, İslamcı gibi çeşitli suçlamalara maruz kalmış ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ideolojik baskılar hafifletilmiş, hatta geçmiş yıllarda rejim tarafından yayımlanması sakıncalı olarak görülen Manas, Dede Korkut, Köroğlu gibi epik karakterli eserlerin yayımlanmasında da artış olmuştur. Fakat bu yumuşama politikası oldukça kısa sürmüş, savaşın ardından ikinci repressiya dönemi denilebilecek baskı ve kovuşturma dönemi tekrar başlamıştır (Özkan, 2002). Diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kırgızistan’da da yazarlar ve bilim adamları milliyetçi, kozmopolit ve gerici suçlamalarının hedefi hâline gelmiş ve takibata uğramışlardır. İşte bu dönemde Moldo Kılıç’ın eserleri hakkında da daha ziyade ideolojik tartışmalar yapılmış, karalama kampanyaları düzenlenmiştir.

1946 yılında yapılan Komünist Partisi toplantısında “Leningrad” ve “Zvezda” dergilerinde rejim aleyhine yazılara yer verildiği ve Sovyet karşıtı düşünceleri yaygınlaştırıldığı sebebiyle kapatılma kararından sonra Sovyetler Birliği’nin diğer topluluklarında da benzer ideolojik saldırılar başlatılır. (Asanaliev, 1991: 8; İsmailova, 2009: 143).

SSCB’de başlayan baskı politikasının Kırgızistan’da da etkileri olur. Kırgız devlet kurumlarından “burjuva taraftarı”, “milliyetçi” kimselerin temizlenmesi amacıyla yerel yöneticiler tarafından araştırmalar yapılır. Özellikle Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nün çalışmaları incelenir. İsmailova’nın ifadesiyle ilk “ideolojik tuzağa”, Moldo Kılıç hakkında geniş bir makale yayımlayan Tazabek Samançin takılır. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin 9 Eylül 1947 yılındaki toplantısında Samançin’in Moldo Kılıç ve zamane akımlarıyla ilgili makalesi ideolojik açıdan eleştirilir. Böylece Moldo Kılıç ile ilgili düzenlenen karalama kampanyasının ilk adımı atılmış olur (İsmailova, 2009: 143).

Matbuat hayatında Moldo Kılıç’ın eserleriyle ilgili karalama hareketini başlatan isim ise, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin sekreteri K. Orozaliyev’dir. Dönemin resmi görevlilerinden biri olan Orozaliyev, 1947 yılında Sovetskaya Kirgiziya gazetesinde “Kırgızstanda Tarihiy İlimdi cana Adabiyatı Önüktürünün Kezektegi Maanilüü Mildetteri” adlı bir yazı yayımlar. Aynı yazı 7 Aralık 1947 tarihinde Literaturnaya gazetesinde “Kırgız Tarihiçiler ile Edebiyatçıların Hataları” başlığıyla yayımlanır.

Söz konusu makalelerinde Orozaliyev, Tazabek Samançin’in Moldo Kılıç ile ilgili çalışmalarını ele alır ve ideolojik açıdan eleştirir. Samançin’in zamane akımı ve bu akıma mensup akınlar hakkında yanlış yorumlarda bulunduğunu, söz konusu şairler aracılığıyla Rus aleyhtarlığı yaptığını, Rus halkını sömürgeci olarak gösterdiğini öne sürer. Aynı şekilde Moldo Kılıç, Arstanbek, Kalıgul gibi “gerici” şairlerin Çarlık Rusya’nın sömürge siyasetine karşı çıkan ve Rus halkını kötüleyen şairler olarak tanıttığını, Kırgızların

Çarlık idaresine gönüllü olarak girmesi gibi tarihi hakikatleri de çarpıttığını ifade eder (Artıkbaev, 2013: 167; Nurdin Kızı 2015: 122).

Orozaliyev'in makalesinin ardından Moldo Kılıç ve Tazabek Samançin hakkındaki en sert yazı, 1949 yılında Sovetskaya Kirgiziya gazetesinde "Tazabek Samançinin Emgegindegi Burcuaziyalık Ulutçulduktun Cügünüüçülügü cana Kaldıktarı" başlığıyla yayımlanır. C. Samaganov, P. Baltin ve G. Nurov tarafından kaleme alınan bu makalede, Tazabek Samançin'in Moldo Kılıç üzerine yaptığı incelemelerde, ideolojik bakımdan hatalı fikirlerin işlendiği ve bu eserlerin burjuvazi, milliyetçilik taraftarı eserler olarak kabul edilmesi gerektiği öne sürülür. Hatta Tazabek Samançin'in işlediği siyasi hatalardan dolayı yargılanması talep edilir (Asanaliyev, 1991: 8; Nurdin Kızı, 2015: 122)).²

Aynı şekilde Moldo Kılıç hakkında diğer bir bilimsel çalışmayı yapan Capar Şükürov da suçlamaların odağı konumundadır. 1950 yılında C. Samaganov, G. Nurov, P. Baltin ve D. Berdibekov tarafından kaleme alınan "Okumuştuu Dissertatsiyanın Avtorunun Ulutçulduk Könügüülörü" adlı makalede de Samançin'e yöneltilen benzer suçlamalar, bu kez Şükürov için yapılır. Söz konusu makaleler, Moldo Kılıç'ın şiirini tartışan ve objektif bir biçimde değerlendiren görüşleri ihtiva etmekten ziyade, daha çok ideolojik perspektiften beslenen ve basit suçlamaları içeren mahiyete sahiptir (Asanaliyev, 1991: 8; Alahan, 2004: 70).

Değişik isimlerin kaleme aldığı makalelerin sonucunda, 18 Nisan 1950 yılında Kirgizistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından Moldo Kılıç'ın gerici, milliyetçi bir şair olduğu resmi kararı alınır. Buna göre Moldo Kılıç, rejimin esaslarına aykırı, gerici değerleri şiirlerinde terennüm eden şair olarak tanımlanır (Artıkbaev, 2013: 168).

Bu yıllarda Moldo Kılıç üzerinde uygulanan karalama kampanyasının temel sebebi olarak, Moldo Kılıç'ın eserlerindeki Rus aleyhtarlığı ve dinî unsurlar gösterilmektedir. Çarlık Rusya döneminde yaşayan ve bu dönemde şiirlerini terennüm eden Moldo Kılıç'ın şiirlerinde Rusları "kâfir" olarak tanımlaması, şiirlerinin yasaklanmasına ve gerici bir şair olarak suçlanmasına esas amil teşkil etmiştir. Gerçekten de Kılıç, Çarlık Rusya'nın sömürgeleştirme siyasetine şiirleri aracılığıyla tepki gösterir; fakat Ruslara olan bu tavrı, milliyetçi karakterde değil, sosyal ve dinî bir karakterdir (Sadıkov, 2017: 206). Samançin'in de eserlerinde Moldo Kılıç'ın bu hususiyeti üzerinde durur. Onun Rus Çarlığı'nın sömürgeleştirme siyasetini eleştirmesini ve Kirgizlerin bu dönemde yaşadığı sosyal ve siyasi problemleri gerçekçi bir şekilde yansıtmasını vurgular. Bu özelliklerinden dolayı onu realist edebiyatın içinde gösterir (Samançin, 1943: 130).

Diğer yandan Tazabek Samançin de Moldo Kılıç'ın seçilmiş şiirlerini yayımladığı eserinde bazı müdahalelerde bulunduğunu açıkça ifade eder. Buna göre Moldo Kılıç şiirlerinde sıkça yer alan dinî unsurların hiçbir özgünlüğü olmadığını, eski Müslüman şairlerinden tesiriyle oluştuğunu öner sürer ve edebiyat için faydası olmayan gereksiz unsurlardan temizlediğini belirtir (Samançin, 1991: 236). Şüphesiz Samançin böyle bir temizleme işlemiyle Kılıç'ın şiirlerine karşı oluşacak muhtemel tepkilere karşı önlem

² C. Samaganov'un Tazabek Samançin hakkında son derece sert bir tutum almasının kökeninde Samançin'in daha önce Samaganov'un bir makalesine karşı yazdığı eleştiri sebep olduğu iddia edilir. Buna göre C. Samaganov, yazar Kubanıçbek Malikov'un şiirlerini "Tar col, Taykı Bağıt" adlı makalesinde sert bir biçimde eleştirir. Tazabek Samançin de "Adiletsiz Apırtmaluu Singa Karşı" başlıklı makalesiyle Samaganov'a aynı sertlikte cevap verir. Bu makalenin neşrinin üzerinden sekiz ay geçmeden Samaganov, Samançin'i gericilik ve milliyetçilikle suçladığı makalesi yayımlanır (Artıkbaev, 1991: 124-125; Alahan, 2004: 70).

aldığı söylenebilir. Fakat bu tedbir, onun milliyetçi ve gerici olarak suçlanmasına mani olmaz.

Söz konusu karalama kampanyası neticesinde 1951 yılında tertip edilen İlim adamları kurulu toplantısındaki bildirisinde Tazabek Smançin, eserlerindeki Moldo Kılıç ile ilgili görüşlerinden vazgeçip, evvelden söylediklerini, kendisinin siyasi hatası olduğunu kabul etmesine rağmen, Komünist partiden ihraç edilir (Kariyeva, 2011: 71). 1949 yılında tutuklanarak on yıl hapis cezasına çarptırılır. Bakır madeninde çalıştırılarak ağır bir tutukluluk süreci geçirir. Smançin daha sonra Cezkazgan'a gönderilir. 1955 yılında hürriyetine kavuşan Smançin, uzun yıllar işsiz kalmış, her zaman Sovyet yönetimin baskısı altında yaşamıştır. 1979 yılında ise Frunze'de vefat etmiştir.³ Kılıç hakkında diğer bir bilimsel çalışmayı yapan Şükürov da benzer uygulamalara maruz bırakılır. Şükürov, Kırgızistan İlimler Akademisi Başkan yardımcılığı görevinden uzaklaştırılır, ölünceye kadar muhtelif baskılara uğrar (Bayciyev, 2004: 61).

1956 yılında yapılan Sovyet Sosyalist Komünist Partisi 20. Kurultayından sonra ülkede nispi bir özgürlük ortamı teşekkül eder. Stalin döneminde uygulanan politikaların yeni iktidar mensupları tarafından eleştirilmesi, farklı bir dönemin başlangıcı olarak addedilir. Buna göre önceki dönemde haklarında karalama kampanyaları yürütülen ve “devlet düşmanı” olarak suçlanan kişi ve gruplara iadeitibar süreci başlatılır. Oluşan bu özgürlük ortamından cesaret alan kimi Kırgız aydınları da kendi kültür kaynaklarının haksız yere unutturulmaya çalışıldığını söyleyerek, Moldo Kılıç hakkındaki yasağı tekrar gündem getirirler.

Bu amaçla 21 Temmuz 1956 tarihinde Literaturnaya gazetesinde A. Tokombayev, P. Nikitiç ve K. Yudahin'in birlikte kaleme aldıkları “Unutulmuş Zenginlik” makale yayımlanır. Bu makalede geçmiş yıllarda Moldo Kılıç'ın eserlerinin hiçbir sebep olmadan, tamamen ideolojik nedenlerden dolayı unutturulmak istendiği öne sürülür ve bu konunun yeniden değerlendirilmesi gerektiği belirtilir (Tokombayev, 2009: 738-745).

Bu makalenin neşrinden kısa bir süre sonra, 1956 yılının Eylül ayında Frunze'de Kırgız Bilimler Akademisi tarafından Moldo Kılıç'ın eserlerinin tartışılması ve değerinin tespit edilmesi amacıyla muhtelif bilim adamların katıldığı bir toplantı düzenlenir. Toplantıya katılan yazarlar ve bilim adamları iki gruba ayrılırlar. Moldo Kılıç'ın şiirinin ideolojik baskıdan dolayı yasaklandığını savunan A. Tokombayev, K. Yudahin, M. Yunusaliev'in başını çektiği gruba şiddetle muhalefet eden C. Samaganov, T. Sıdıkbekov, B. Bayserkeyev arasında tartışmalar yaşanmıştır. Diğer yandan toplantıya katılan M. Avezov, Ö. Cakşiyev, İ. A. Batmanov gibi araştırmacılar da Moldo Kılıç'ın şiirlerin çeşitli yönlerden eleştirmişlerdir. Bu tartışmalar, çoğunlukla Moldo Kılıç'ın gerici ve Rus aleyhtarı olup olmaması çevresinde gelişmiştir (Nurdin Kızı, 2015: 123-124; Sooronov, 2016: 10-15).

Kırgız İlimler Akademisinde yapılan toplantı neticesinde Moldo Kılıç'ın eserlerinin tekrar yayımlanması ve şair hakkındaki olumsuz ön yargıların kaldırılması için Dil ve Edebiyat Enstitüsü'ne teklif ve tavsiye kararı alınır. 14 Mayıs 1958 tarihinde de Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi nihai kararı verir. Bu kararda Moldo Kılıç'ın “Zar Zaman” ve “Kıssa-i Zelzele” gibi eserlerinin gerici unsurlar taşıdığı, fakat eserlerinin incelenmesi ve yayımlanma çalışmaları için Dil ve Edebiyat Enstitüsünü görevlendirildiği ve makalelerin de “Ala Too” ve “Literaturnıy Kırgızistan” dergilerinde yayımlanabileceği belirtilir (Artıkbayev, 2013: 168-169). Fakat bu karar uygulanma imkânı bulamaz. 1960 yılında Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kararı

³ Tazabek Smançin'in hayatı hakkında bk. (İsmailova, 2009; Sadıkov, 2017).

sonucunda Moldo Kılıç'ın eserleri yeniden suçlanır. Bu tarihten itibaren Moldo Kılıç'ın eserleriyle birlikte diğer zamane akınlarına ait eserlerin okunması ve yayımlanması yasaklanır (Kariyeva, 2011: 70-71; Nurdin Kızı, 2015: 124).

1960 yılında verilen nihai sansür kararı, gerçekte 1948 yılından beri uygulanan yasaklama politikasının resmileşmesidir. Artık bu yıllardan itibaren gerek Moldo Kılıç ve diğer zamane akımına bağlı akınların eserleri gerekse bu akınlar hakkında çalışmaları bulunan araştırmacılar ciddi bir sansür işlemine tabii tutulurlar. Örneğin Moldo Kılıç ile ilgili eserleri sebebiyle kovuşturmaya uğrayan Tazabek Samançin'in ismi, 1976 yılında hazırlanan "Sovetik Kırgızistan Cazuoçuları" adlı bibliyografya kitabına alınmak istenir. Ancak sansür ve devlet sırrını koruma organından (glavlit) izin alınamaz. Dokuz ay sonra kimi yazarların çabasıyla izin alınabilir (Artıkbayev, 1991: 130). Fakat söz konusu bibliyografyada Tazabek Samançin'in hayatına ait bilgiler yer almasına rağmen, Moldo Kılıç ile ilgili çalışmalarından ve uğradığı kovuşturmadan söz edilmez. Buna göre araştırmacının biyografisi "sakıncalı" bilgilerden temizlendikten sonra yayımlanabilmiştir (Samaganov, 1976: 467-470).

Tazabek Samançin üzerinde uygulanan diğer bir sansür işlemi de eserlerinin yayımlanma yasağıdır. Samançin'in araştırmacı Kaçkınbay Artıkbayev'e hediye ettiği "Lakaptan Romanga" adlı eseri, Artıkbayev tarafından hazırlanıp 1971 yılında yayınevine teslim edilir. Fakat eser yayımlanma imkânı bulamaz (Artıkbayev, 1991: 130).

4. SSCB'de Yeniden Yapılanma Dönemi ve Yasakların Sonu

1980'li yıllardan itibaren SSCB'de birtakım siyasi, ekonomik ve kültürel sorunlara karşı reform hareketleri hız kazanır. Özellikle Mihail Gorbaçov'un 1985 yılında iktidara gelmesinden sonra, glasnost ve perestroyka denilen açıklık ve yeniden yapılanma politikası ile birlikte reform çabaları daha kararlı bir hâle gelir. Söz konusu politik anlayışın önemli unsurlarından biri de düşünce özgürlüğünün genişletilmesi ve geçmiş yıllarda yasaklanan kültür ürünlerinin sansüre uğramadan yayımlanmasıdır. Gorbaçov, kültür dünyasındaki ideolojik baskıyı hafifleterek tabandan değişim politikasına destek bulma niyetindedir. Bu yıllarda Sovyetler Birliği'nin düşmanı olarak addedilen Pasternak, Bulgakov, Ahmedova gibi tabu haline getirilmiş yazarların eserleri yeniden neşredilmeye ve bazı yasaklı filmler tekrar gösterilmeye başlanır (D'encause, 2019: 36-42).

Sovyetler Birliği'ndeki açıklık ve yeniden yapılanma politikası Kırgızistan'da da akisler uyandırır. Bu dönemde oluşan politik iklimden yararlanan Kırgız aydınları, geçmiş yıllarda ideolojik nedenlerden dolayı yasaklanan şair ve yazarların eserlerinin neşrini gündeme getirirler. Aynı şekilde Yazarlar Birliği çevresinde toplanan yazarlar arasında da çeşitli tartışmalar yaşanır, önceki dönemde uygulanan sansür politikası eleştirilir ve yasaklı yazarların üzerlerindeki yasakların kalkması istenir. Fakat bu talepler, Kırgız yönetimi tarafından hoş karşılanmaz. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi 21 Şubat 1987 tarihinde gerçekleştirilen parti yöneticileri toplantısında genel sekreter A. Masaliyev, Moldo Kılıç ile Kasım Tınıstanov'un eserlerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini dile getiren yazarları eleştirir ve söz konusu şairlerin milliyetçi olduğunu öne sürer (Artıkbayev, 2013: 575).

Aynı şekilde Moldo Kılıç'tan söz eden yayınlarına uygulanan sansür de devam etmektedir. "Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi" adlı iki ciltlik ansiklopedik eser, 1985 yılında tamamlanmasına rağmen yayımlanma imkânı bulamaz. Söz konusu eser, Keneşbek Asanaliyev tarafından yazılan Muras adlı bölümdeki Moldo Kılıç hakkındaki geniş inceleme çıkarıldıktan sonra, iki yıl gecikmeyle basılabilir (Asanaliyev, 1991: 13; Sadıkov, 2017: 205).

Bu yıllarda yerleşik ideolojik baskının henüz ortadan kalkmaması sebebiyle çeşitli güçlüklerle karşılaşan Kırgız aydınları, kültür hayatındaki sansürün kalkmasına yönelik çalışmalarını sürdürürler. Moldo Kılıç'ın üzerindeki yasağın kalkmasına yönelik ilk ciddi çalışma, K. Asanaliyev, S. Cigitov ve A. Erkebayev gibi isimlerin bulunduğu bir komisyon tarafından gerçekleştirilir. Bu komisyon, 1988 yılında "Kırgız Madaniyatı" gazetesinde "Moldo Kılıç menen Kasım Tınıstanovdun Çıgarmaçılık Murası Cönündöö" adlı bir yazı yayımlarlar (Alahan, 2004: 71). Söz konusu yazının yayımlanmasından sonra, nihayet 29 Aralık 1988 tarihinde glasnost ve perestroyka politikalarının da etkisiyle Moldo Kılıç ve Kasım Tınıstanov'un eserlerinin yayımlanmasına Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından izin verilir. Böylece Moldo Kılıç'ın eserleri üzerindeki uzun yıllardır devam eden yasak ortadan kalkmış olur. Bu tarihten itibaren zamane akımı ve zamane şairleri hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar neşredilmeye başlanır (Artıkbayev, 2013: 575; Nurdin Kızı, 2015: 124-125). Bu yazılar arasında özellikle Keneşbek Asanaliyev'in kaleme aldığı ve geçmiş yıllarda SSCB'deki ideolojik uygulamalara dair eleştirilerini içeren "Başat" adlı makalesi dikkat çeker (Sadıkov, 2017: 206).

1990 yılında ise zamane akınları Moldo Niyaz, Aldaş Moldo gibi isimlerin yanında Moldo Kılıç'ın da bazı şiirlerini de ihtiva eden "Muras" adlı eser yayımlanır (Abdıldayev, 1990). Esas olarak Moldo Kılıç'ın bütün şiirlerini ihtiva eden "Kazaldar" adlı eser ise Omor Sooronov tarafından 1991 yılında yayımlanır. Böylece Sovyet döneminde uzun yıllar boyunca yasaklı olan ve şiirlerinin yayımlanmasına izin verilmeyen Moldo Kılıç'ın şiirleri ilk defa toplu hâlde yayımlanır (Kılıç, 1991).

Sonuç:

Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği döneminde gelişme kaydeden Kırgız Türkoloji araştırmaları, özellikle Sovyet döneminde ideolojik esasların tayin ettiği çerçevede şekillenmiştir. Yapılan araştırmaların vasfına ve sınırlarına, hatta gerekli olup olmadığına, çeşitli iktidar yapıları aracılığıyla Sovyet yönetimi karar vermiştir. Bu anlayış, yeni bir kimlik ve bellek inşasıyla da yakından ilgilidir. Geçmiş yüzyılların birikimiyle oluşan millî kimlik ve belleğin yerine sosyalist değerlerin oluşturduğu sosyalist bir kimlik ve hafıza kurgulanmak istenmiş; söz konusu yapay kimlik ve hafızayı tehdit eden millî karaktere sahip unsurlar, ya uyumlu hâle getirilmiş ya da tamamen yasaklanarak yeni kimliğe dâhil edilmemiştir. Burada önemli olan husus, kültürel kimliği besleyen unsurların Sovyet sistemi içinde ideolojik açıdan bir işleve sahip olup olmadığıdır. Buna göre Moldo Kılıç gibi kültürel kimliğin ve belleğin taşıyıcısı konumunda olan akınlar, "Rus aleyhtarı", "gerici", milliyetçi", "eskimiş" görüşleri temsil ettikleri düşüncesiyle âdeta yok sayılmış, bu akınların eserlerinin okunması ve yayımlanması yasaklanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde uygulanan yasaklama politikası sonucunda Kırgız folkloru ve edebiyatı ile ilgili yapılan incelemelerde tek yönlü bakış açısı hâkim olmuş ve her zaman ideolojik fayda prensibi gözetilerek objektif, bilimsel anlayışa bağlı kalmayan çalışmalar üretilmiştir. Diğer bir ifade ile Sovyet rejimin resmi görüşlerine aykırı, Sovyet sistemiyle çatışan konu ve kişilerin incelenmesine izin verilmemiş; yayımlanan eserler de ciddi bir sansür işleminden sonra yayımlanabilmiştir.

Rejimin ideolojik bakış açısından Kırgız akınları da etkilenmiştir. Sovyet döneminde Kırgız akınları demokrat ve gerici akınlar olarak ikiye ayrılmıştır. Rejimin makbul gördüğü Toktogul ve Togolok Moldo gibi akınlar yüceltilirken, önceki devrin "gerici, milliyetçi, İslamcı fikirlerini temsil etmekte suçlanan Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Arstanbek gibi akınlar sakıncalı kabul edilmişlerdir. Bu bakımdan Moldo Kılıç ve diğer Kırgız akınları hakkında yeterli bilimsel çalışmalar yapılamamış, Kırgız akınlık

geleneğinin tarihsel süreçteki özellikleri, sağlıklı bir biçimde değerlendirilmemiştir. Diğer yandan Moldo Kılıç gibi akınların eserlerinin okunmasının yasak olması sebebiyle, Sovyetler Birliği döneminde yetişen nesiller arasında Moldo Kılıç unutturulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Abdildayev, M. K. (1990) *Muras*, Kırgızistan Basması.
- Alahan, S. (2004) *Beş Moldo (Moldo Niyaz, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo, Moldo Bağış)*, Bişkek.
- Artıkbayev, K. (1991) “Tazabek Samançin”, *Akıykat Sabagı*, 124-132.
- Artıkbayev, K. (2013) *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*, (Çev. M. Dıykanbayeva), Bengü Yayınları, Ankara.
- Asanaliyev, K. (1991). “Başat”, *Kazaldar, (Tüz. Omor Sooronov)*, *Adabiyat Basması*, Frunze, 3-27.
- Babataev, A. (2016). “Zamancılar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2, 693-694.
- Baycıyev, M. (2004). “Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır” (akt. Doğan Gürpınar), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VI, S. 12, s. 57-83.
- Cigitov, S. (2004). “Sovyet Döneminden Önce Kırgız Edebiyatı”, (Akt. S.Koç), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.17, 77-90.
- D’encausse, H. C. (2019) *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl*, YKY Yay.
- Dıykanbayeva, M. (2016) Zamane Şiirinin İlk Temsilcileri Kalıgul ve Arstanbek, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 20, 77-90.
- İsmailova, G. (2009). “Tazabek Smançin –Körünüktüü Fiolog Okumuştuu”, *Hayka, Новые Технологии И Инновации Кыргызстана*, No: 3, 139-144.
- Kariyeva, A. K. (2011). *Cazgıç Akındar cana Kırgız Tarihi*, Bişkek.
- Kebekova, B. (2002) “Togolok Moldo”, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, IX. Tom, Bişkek, 209-229.
- Kılıç, M. (1991) *Kazaldar*, (Tüz. Omor Sooronov), Adabiyat Basması, Frunze.
- Kırgız Sovyet Ensiklopediyası (1983), “Akındar Poeziyası”, 364.
- Nurdin Kızı, G. (2015) “Zamana Ağımının İzidenişi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 119-129.
- Özkan, İ. (2002) “Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan’da Folklor Çalışmaları”, *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 225-232.
- Sadıkov, A. (2017) “Tazabek Samançin”, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, IX. Tom, Bişkek, 195-211.
- Samaganov, Ceembay (1976) *Sovetik Kırgızistan Cazuuçuları*, Kırgızistan Basması, Frunze.
- Samançin, T. (1991) “Moldo Kılıç Şamıkan Uulu Törökeldin (1866-1917)”, *Kazaldar (Tüz. O. Sooronov)*, 209-236.
- Samançin, T. (1948). *Kılıç-Cazuuçu Akın*, Kırgızmambas, Frunze.
- Samançin, T. (1943). “Koloniyalık Doordogu Kırgızdın Adabiyatı”, *Kırgız Adabiyatının Oçerkeri*, Frunze, 125-177.
- Sooronov, O. (2016). “Çınırıp Turgan Çındıktar”, *Zalkar Akındar Seriyası* 9. Tom, Bişkek, 4-29.
- Temur, N. (2010). “Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri”, *Bilig*, Sayı:53, 219-232.
- Tokombayev, A. (2009) “Zabıtöye Bogatstvo” *Aalı Tokombayev-Sınçı cana Adabiyatçı*, (Tüz. T. Tokombayeva, K. Artıkbayev, B. İsakova), Biyiktik Basması, Bişkek, 738-745.